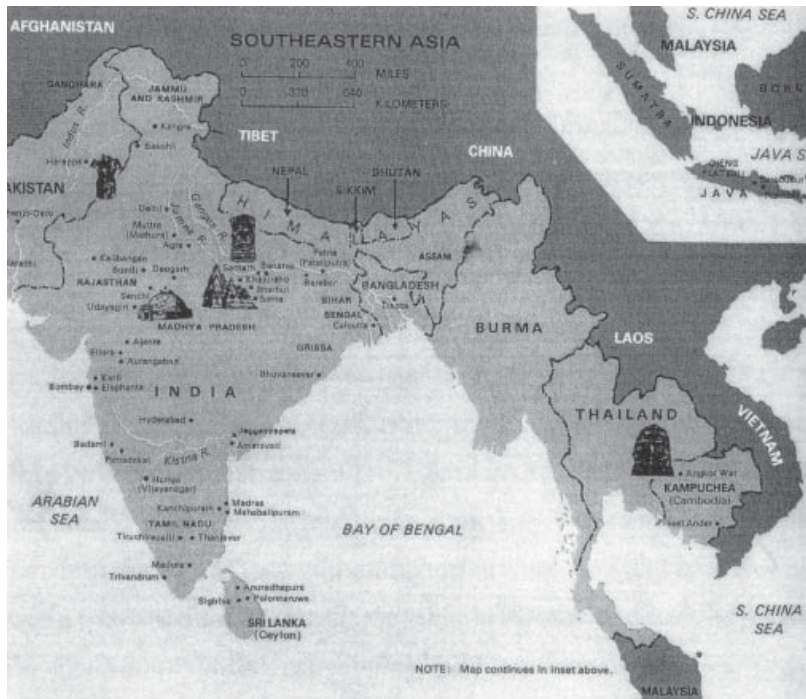

พุทธศิลป์จากอินเดียสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อัมพร ศิลปเมธากุล¹

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงแหล่งที่มาของศิลปะในประเทศอินเดียและประเทศที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะอินเดีย เช่น ศรีลังกา พม่า ไทย และกัมพูชา (ภาพจากหนังสือ Art through the Ages หน้า 416)

อินเดียเป็นประเทศที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลและมีประชากรจำนวนมาก แล้วยังมีภูเขาที่มียอดเขาสูงที่สุดในโลก คือยอดเขาหิมาลัย ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิด แม่น้ำคงคา แม่น้ำสินธุ และแม่น้ำพรหมบุตร ส่วนทางตอนใต้ของประเทศเป็นที่ราบสูงที่มีความสงบ เป็นแหล่งกำเนิดผลงานทางด้านวรรณคดี ศิลปวัฒนธรรมฮินดู และศิลปวัฒนธรรมของศาสนาพุทธ อันมีคุณค่าต่อสังคมโลกเป็นอย่างมาก

ชนชาติที่มีบทบาทสำคัญในสังคมอินเดียยุคเริ่มแรกคือ ชาวอารยัน ซึ่งได้สร้างคัมภีร์พระเวทที่คล้ายกับคัมภีร์เวสตะในประเทศอิหร่าน คัมภีร์นี้ก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมอินเดียมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ชาวอารยันมีมหากาพย์อันยิ่งใหญ่สองเรื่องคือ “รามายณะ” หรือที่เรียกในภาษาไทยว่า “รามเกียรติ์” และ “มหากาพย์” ความเชื่อของลัทธิพระเวท ซึ่งต่อมาได้พัฒนามาเป็นศาสนาพราหมณ์และศาสนาฮินดูตามลำดับ

¹ อาจารย์ ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

สุภัทรดิศ ดิศกุล (2538 : 7-11) กล่าวว่า ชาวอารยันนับถือลัทธิพระเวทที่บูชาเทวดาเกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น พระวรุณเป็นเทพแห่งฝน และพระพายเป็นเทพแห่งลม ในระยะแรกไม่ปรากฏมีการสร้างรูปเคารพ การทำพิธีกรรมจะมีการบูชาัญญาเทเวเจ้าด้วยเครื่องหอมจากการเผาไฟให้ลอยไปบนอากาศเพื่อให้เป็นที่พอพระทัยของเทพเจ้า ต่อมาได้เกิดเป็นศาสนาพราหมณ์ โดยมีความเชื่อว่าพรหมณ์เป็นผู้สร้างสิ่งต่างๆ ในโลกมีการแบ่งชนชั้นของคน เป็น 4 ชนชั้น คือ พราหมณ์ (นักบวช) กษัตริย์ (นักรบ) แพศย์ (พ่อค้า) และศูทร (กรรมกร) มนุษย์เวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะเป็นที่พอใจของพระเจ้าจึงจะหลุดพ้นจากวัฏจักรนี้ ต่อมาได้มีศาสนาพุทธและศาสนาไชนะที่เชื่อว่าการปรินิพพานคือการหลุดพ้นจากวัฏจักรด้วยการดับกิเลสและบำเพ็ญทาน สมัยต่อมาศาสนาพราหมณ์ได้พัฒนากลายเป็นศาสนาใหม่คือ ศาสนาฮินดู ซึ่งแบ่งออกเป็นสองลัทธิคือ ไสวะนิกายที่นับถือพระอิศวร และไวษณพนิกายที่นับถือพระนารายณ์ แต่ยังคงมีความเชื่อเดิมตามศาสนาพราหมณ์คือ พระพรหมเป็นผู้สร้างโลก เมื่อศาสนาอิสลามได้เผยแพร่เข้าสู่อินเดียในพุทธศตวรรษที่ 18 ก็ได้กลายเป็นศาสนาใหม่ในประเทศอินเดียที่มีผู้นับถือมากอีกศาสนาหนึ่ง

ที่มาของศาสนาพุทธในอินเดีย

ชูชาน เมริติด (1995 : 24-25) กล่าวถึงศาสนาพุทธพอสรุปได้ว่า ศาสนาพุทธเกิดที่ประเทศอินเดีย โดยเจ้าชายสิทธัตถะโคตะมะ ซึ่งต่อมาคือ “พระพุทธเจ้า” หรือผู้ที่มีปัญญารู้แจ้งเห็นจริง ชาวอินเดียมีความเชื่อตามศาสนาฮินดูคือ ชีวิตคนมีการเวียนว่ายตายเกิด หากที่จะหลุดพ้น เจ้าชายสิทธัตถะมีความสนใจที่จะหลุดพ้นจากวงจรนี้ จึงได้แสวงหาความรู้จากนักบวชที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น ทรงปฏิบัติตนเยี่ยงคนสามัญ สละความสุขในพระราชวังเพื่อ

แสวงหาคำตอบให้แก่ชีวิต เมื่อเริ่มเข้าพระทัยในความหมายของสรรพสิ่งทั้งหลาย พระองค์ตรัสรู้ได้ด้วยตนเองและทรงเข้าสู่นิพพานทันทีที่พระองค์ตรัสรู้ การบรรลุนิพพานครั้งแรกเป็นการหลุดพ้นจากวัฏจักรสงสารของการเกิด และการทนทุกข์ หลังจากนิพพานพระองค์ยังคงมีชีวิต และสอนผู้คนจนพระชนมายุได้ 80 พรรษา จึงเสด็จสู่ปรินิพพาน

เนื้อหาสำคัญของ พระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้สั่งสอนไว้มีดังนี้

1. ไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะสามัญ 3 ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทุกสิ่งไม่จีรังยั่งยืน ไม่มีตัวตนและนำมาซึ่งความทุกข์
2. อริยสัจ 4 มีดังนี้ คือ ทุกข์หรือความทุกข์ สมุทัยหรือเหตุให้เกิดทุกข์ นิโรธ หมายถึง การดับทุกข์ด้วยการดับกิเลส และมรรคหมายถึงข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์มีแปดประการ
3. มรรคแปด หมายถึง ทางสายกลางที่นำไปสู่การตรัสรู้และเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย สัมมาทิฐิหรือความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะหรือการรู้จักมีความเมตตากับผู้อื่น สัมมาวาจาหรือการพูดแต่สิ่งดีไม่ให้ร้ายคนอื่น สัมมากัมมันตะคือ การมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น สัมมาอาชีวะคือการทำงานด้วยความดีไม่มีผลร้าย สัมมาวายามะเพียรชอบคือการพยายามให้จิตใจจดใจในทางที่ดี สัมมาสติ ระลึกรชอบคือการยึดมั่นไม่เฉลใจ และสัมมาสมาธิคือการตั้งใจเพื่อนำไปถึงการหยั่งรู้และนิพพาน

สัญลักษณ์ที่ใช้ในศาสนาพุทธ

1. พระพุทธรูป เป็นสัญลักษณ์แทนตัวพระพุทธเจ้า
2. ดอกบัว เป็นดอกไม้พื้นเมืองของอินเดีย มีรากใต้โคลนตม มีดอกและใบอยู่เหนือพื้นดินและบนผิวน้ำ ดอกบัวถือเป็นดอกไม้ที่บริสุทธิ์ เปรียบเสมือนปัญญาที่มีหลากหลายระดับ ดอกบัวเล็กอยู่ใต้ดินหรือใต้ตม ดอกบัวตูมอยู่ใต้น้ำ และดอกบัว

บานอยู่เหนือน้ำ

3. พระรัตนตรัย หมายถึง พระพุทธเจ้า พระธรรมวินัย และพระสงฆ์

4. พระไตรปิฎก เป็นพระธรรมวินัยที่มีการบันทึกไว้ ความหมายเดิม คือ ตะกร้าสามใบ ได้แก่ คำสอนของพระพุทธเจ้า กฎของสงฆ์ และบทอธิบายคำสอน

5. พระสงฆ์ เป็นนักบวชในศาสนาพุทธ ใช้ชีวิตในการบวชเรียนตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

6. ศาสนสถาน เช่น วัด สถูป เจดีย์ เป็นสัญลักษณ์ในการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ศิลปะในประเทศอินเดียมีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนา ในระยะเริ่มต้น อารยธรรมเปอร์เซียได้แผ่ขยายไปยังแถบแม่น้ำสินธุ แต่ยังไม่มีการสร้างรูปเคารพมากนัก ครั้นเกิดศาสนาพุทธจึงเริ่มมีการสร้างศิลปกรรมอย่างจริงจังในราวพุทธศตวรรษที่ 3 โดยได้รับอิทธิพลการสร้างประติมากรรมจากกรีกและโรมัน อันมีส่วนทำให้เกิดงานศิลปกรรมใหม่ๆ ในอินเดีย

สุภัทรดิศ ดิศกุล (2538 : 4-6) กล่าวว่า ศิลปะอินเดีย ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ 4 ยุคด้วยกันคือ

1. ราว 2,000 ปีก่อนพุทธกาล ได้รับอิทธิพลของศิลปะแบบเมโสโปเตเมียเข้ามาทางลุ่มแม่น้ำสินธุ มีชนเผ่าอารยันย้ายเข้ามาอยู่บริเวณแม่น้ำสินธุ ซึ่งเคยเป็นที่อยู่ของชาวทมิฬชนพื้นเมืองเดิม

2. ราวพุทธศตวรรษที่ 3 ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้รับอิทธิพลศิลปกรรมจากประเทศอิหร่านสมัยราชวงศ์อาเคมีนีส (Achaemenid) และศิลปะกรีกสมัยหลังเฮเลนนิส (Hellenistic) นิยมใช้วัสดุประเภทหินแทนไม้

3. ราวพุทธศตวรรษที่ 6 ศิลปะกรีกและโรมัน ได้เข้ามาทางตะวันตกเฉียงเหนืออีก โดยเฉพาะที่รัฐคันธารราฐ (Gandharat) มีการนำรูปแบบ

ศิลปะกรีกและโรมันมาใช้ในศิลปะของพุทธศาสนา

4. ราวพุทธศตวรรษที่ 16 ได้รับอิทธิพลของศาสนาอิสลามที่เข้ามาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือทำให้เกิดศิลปะแบบอินเดีย-อิหร่าน มีความเจริญมากในสมัยราชวงศ์โมกุล

ศิลปกรรมในศาสนาพุทธ

ผลงานศิลปะที่ปรากฏในอินเดีย นิยมนำความเชื่อทางศาสนามาเป็นแรงบันดาลใจ รูปแบบที่นิยมสร้างคือสถูปทรงโอคว่ำ หรือรูปทรงครึ่งวงกลมคว่ำบนฐาน ตรงยอดปักยอดฉัตร เข้าใจว่าพัฒนามาจากหลุมฝังศพสมัยโบราณ การสร้างสถูปใช้เป็นสัญลักษณ์หรืออนุสาวรีย์เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า สถูปนิยมสร้างเสาประดับ ซึ่งเชื่อว่าได้อิทธิพลจากกรีก อียิปต์ และเมโสโปเตเมีย มีการแกะสลักรูปสัตว์หันหัวชนกัน รูประฆังหรือรูปบัวคว่ำ เป็นต้น ประติมากรรมด้านศาสนาพุทธที่มีความสวยงามมากที่สุดคือในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

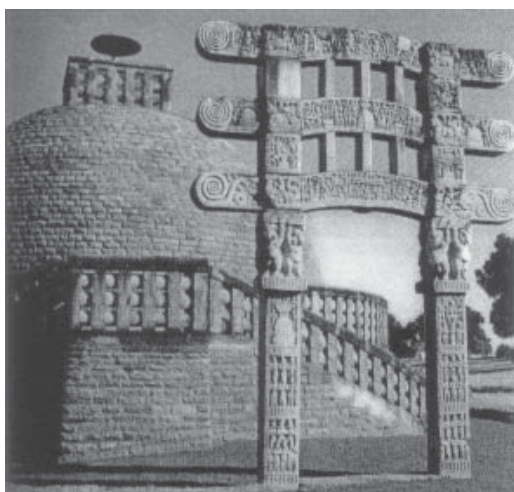
สถาปัตยกรรมในพุทธศาสนา

มันสเดอเบ็ก (1970 : 24) กล่าวถึงศิลปะในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะว่า เมื่อประมาณ 300 ปีก่อนคริสตกาล เกิดสงครามบ่อยครั้งในประเทศอินเดียทำให้พระเจ้าอโศกมหาราชหันมานับถือศาสนาพุทธเพื่อหาความสงบสุข มีการบำรุงพระพุทธศาสนาจนมีความเจริญรุ่งเรือง มีการสร้างวิหารที่ปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ พระเจ้าอโศกมหาราชให้สร้างพระสถูปเจดีย์ทั่วราชอาณาจักร ลักษณะสถูปมักสร้างด้วยอิฐหรือศิลา มีลักษณะพิเศษคือเป็นรูปทรงบาตรคว่ำหรือทรงฟองน้ำหรือทรงมะนาวตัดครึ่ง ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม โดยส่วนบนของคัมภีร์ฐานสี่เหลี่ยมคล้ายบัลลังก์ บนฐานสี่เหลี่ยมสร้างคล้ายฉัตรสามชั้นปักไว้อีกต่อหนึ่ง รอบพระสถูปมีบริเวณที่ทำเป็นรั้วกันขอบเขต มีประตู

เข้าออกได้ทั้งสี่ด้าน ประติมากรรมแต่ละด้านสลักศิลาเป็นรูปเรื่องราวพระพุทธประวัติหรือเรื่องราวในชาดก

การสร้างสถูปรูปครึ่งวงกลมนี้มีให้เห็นอยู่ทั่วไป แต่มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามสถานแต่ช่างที่สร้างจะยังคงไว้ซึ่งสัญลักษณ์ดั้งเดิม คือ มีฐานสี่เหลี่ยมที่เป็นสัญลักษณ์ของโลก มีสถูปรูปครึ่งวงกลมเป็นสัญลักษณ์ของจักรวาลสำหรับที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนฉัตรสามชั้นที่อยู่ด้านบนของสถูปเป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์

ตัวอย่างสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนายุคเริ่มแรก

ภาพที่ 2 สถูปที่สาญจี (Stupa of Sanchi) สถาปัตยกรรมอินเดีย สร้างด้วยหินทรายและอิฐ (ภาพจากหนังสือ The New International Illustrated Encyclopedia of Art เล่ม 2 หน้า 245)

ประติมากรรมในกับศาสนาพุทธระยะแรกเริ่ม

สุภัทรดิศ ดิศกุล (2538 : 15 -16) กล่าวว่า สิ่งที่น่าสังเกตในการสร้างศิลปะในพุทธศาสนาคือ ช่วงแรกช่างไม้กล้าสร้างรูปของพระพุทธเจ้าเป็นรูปมนุษย์ ในภาพที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติใช้สัญลักษณ์แทน เป็นต้นว่า ปางที่พระองค์เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ (ออกบวช) สร้างเป็นม้าที่ไม่มีคนขี่ แต่มีฉัตรกันให้เห็นว่าพระองค์ประทับบนหลังม้า ใช้ดอกบัวแสดงแทนปางประสูติที่บริสุทธิ์ ใช้ต้นโพธิ์แทนปางตรัสรู้ ใช้ธรรมจักรแสดงแทนปางปฐมเทศนา และใช้สถูปแทนการปรินิพพานแสดงให้เห็นว่าในอดีตนั้น ชาวอินเดียไม่นิยมสร้างรูปที่ตนเองเคารพด้วยเหตุผลอันใดไม่มีการบันทึกไว้ แต่นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า ประชาชนอาจกลัวว่าจะไม่เหมือนพระพุทธองค์หรือมีเหตุผลอื่นที่ยังไม่สามารถสรุปได้แน่ชัด

